

Isamaalaulud ja okupatsioonirežiim – nostalgia, utopia ja reaalsus

Kanni Labi

Paljudes olukordades toetuvad eestlased oma enesemääratluses laulule: me oleme laulurahvas, me laulsime ennast rahvaks, meil oli laulev revolutsioon jne. Näiteks internetilehekülg „Laulud.ee – eestikeelsed laulusõnad“ algab järgmiselt: „Eestlasi on ammu tuntud kui laulurahvast. Laulmise traditsioon on pändunud meie esivanemait põlvest põlve edasi ning on raskeil ajalooetappidel rahvast ühendanud.“ Kuidas ka ei oleks lood eestlaste tegeliku muusikaalsusega, armastus laulmise vastu on tõesti märgatav – kooride ja pealtvaatajate tungis laulupidudele, televisiooni laulusaadete populaarsuses jm. Tänapäeva kultuuriuurimustes rõhutatakse, et esinemissituatsioonita kooslaulmine on rahva seas haruldaseks muutunud (nt von Schoenebeck 1998: 288). Kindlasti on ka Eestis kuulatava muusika osatähtsus võrreldes lauldavaga tohutult kasvanud, kuid laulmist ei saa ometi nimetada haruldaseks, isegi kui jätta kõrvale selle rohkem või vähem organiseeritud vormid nagu laulukooride tegevus. Selle tõestuseks on mh laiale kasutajaskonnale mõeldud laulikute suur produktsioon, mis sai alguse 19. sajandi teisel poolel ja on kestnud läbi kõigi aegade. Rahvusbibliograafia (Annus 1993, 1995) andmetel ilmus aastail 1850–1900 nootideta laulikuid 107 (357 000 eks), aastail 1900–1917 87 (225 900 eks). Nõukogude ajal oli see hulk küll tagasihoidlikum, kuid koos laulunootidega ei jäta siiski mingit kahtlust traditsiooni järjepidevuses.¹

Põlvkonnakesksetest maitse-suundadest sõltumatusena kerkivad eri aegade laulikutes esile isamaalaulud, moodustades ühe põhilise osa eestlaste ühislauluvaras. Eesti kultuuriline rahvuslus on elujõuline ning sellega on seotud ka patriotism ehk toetus iseseisvale Eesti riigile kui rahvuslikule projektile, leiab Eva Piirimäe (2009: 45). Meie ajalooteadvuse alustala on fakt, et omariiklus on enamasti olnud paljas utopia ja vaid üsna lühikest aega reaalsus. Nostalgia kunagiste vabadasaegade järele kajastub pea kõigi aegade kultuuris, seda kannab vaieldamatult ka isamaalaulutraditsioon. Selle püsimine läbi eripalgeliste olude, eriti natsionalismivaenuliku stalinismiaja, on fenomen, mida järgnevalt üritan kirjeldada ja seletada, toetudes peamiselt trükiallikatele – laiatarbelaulikute repertuaarile ja ametlikele tõlgendustele eestlaste laulutraditsioonist.

Keerulisem on küsimus, kui suurt rolli on isamaalaulud ikkagi mänginud eesti etnilise ja rahvusliku identiteedi säilitamisel ja kujundamisel. Igaüks võib proovida sellele vastata oma subjektiivsete mälestuste põhjal. Siinkirjutaja teadlikud kogemused nõukogude ajast piirdu-

¹ Täpseid arve tuua on raske, sest 1975. aastani ulatuvast üldbibliograafiast „Nõukogude Eesti raamat“ tuleks nootideta laulikuid otsida rubriigist „Eri maade ja rahvaste kirjanike teoste kogumikud“ (eraldi on ilmunud bibliograafia „Nõukogude Eesti noodikirjandus“ aastate 1940–1960 ja 1961–1970 kohta). Artikli autor on mitmesuguste andmebaaside abil loendanud 19 nootideta laulikuväljaannet aastatest 1946–1990.

vad 1980. aastatega ja jätavad lahtiseks, kas see, et noorusaastate maailmaparandamiskihk oli olulisel määral seotud unistusega iseseisvast riigist, oli n-ö emapiimaga kaasa antud, sest kodus selliseid teemasid kuigi vabalt ei käsitletud, või aimus loetud raamatutest ridade vahelt, sest otseselt nõukogudevastaseid raamatuid meil ei olnud, või siis imbus hoopis isamaalauludest, mis kõlasid laulupidudel, raadiost, televiisorist ja mida lauldi ka koduringis. Meelde tuleb näiteks üks marjulkäik, kui laulsime emaga ajaviiteks laulu „Mu isamaa armas“, misjärel arutasin omaette nende seedrite ja palmide ning kulla ja hõbeda üle. Ning mu lugemisvarasse kuulus muuhulgas 1968. aastal välja antud „Laulik kõigile“, kust otsisin just tuttava viisiga laule. Missugused täpselt nende hulka kuulusid, on praegu raske öelda, kuid kahtlemata olid nendeks ka „Mu isamaa on minu arm“ ja „Kungla rahvas“ – viimase teksti võib pidada Eesti kuldaja-nostalgia musternäidiseks.

Laulutekst ja selle „edasiviiv mõju massidele“

Muusika olulisust rahvusliku identiteedi konstrueerimisel ja säilitamisel kirjeldavad paljud uurimused. Enamasti on need seotud populaarmuusika ja selle tarbimisega (nt Stokes 1994, Hudson 2000, Connell, Gibson 2003, Peddie 2006, Biddle, Knights 2007). Muusika vahetut kuulumist just rahvuslike liikumiste ja etniliste gruppide vaheliste pingete juurde on samuti palju rõhutatud. Näiteks selgitab John O’Flynn (2007: 27), et muusika seosed rahvusliku/etnilise identiteediga on diskursiivsed konstruktsioonid, milles mängivad oma rolli nii muusika struktuuralsed omadused, sotsiaalsed kontekstid, milles see kõlab, selle vahendajate mõju kui ka muusika tarbijate väärtushinnangud. Põhiosa tuntuimatest eesti isamaalauludest on 19. sajandi koorilaulud, millele toetub ka teine laine 1980. aastatest. Kindlasti tajub vähemalt osa eestlastest nende ajaloolist sotsiaalset konteksti: rahvusliku ärkamise aegset eestimeelsust. Nõukogudeaegsetel laulupidudel tuli selgelt välja riigivõimu vahendav roll muusika suhtes – üritus pidi nii sisu kui kujunduse osas vastama valitsevale ideoloogiale – , kuid seal kõlanud isamaalaulud² ei omandanud seetõttu veel halba mainet, et nad ametlikult lubatud olid.³ Rahvas tajus seda siiski kui võimude kompromissi ürituse õnnestumise nimel – oli ju selge, et rahvas tuleb laulupeole just eesti, mitte nõukogude laulude pärast, kuigi võimud kavandasid laulupidusid „suurejooneliste massiüritustena, kus hiigelkoorid laulavad oode Juhile ja parteile“ (Karjahärm, Luts 2005: 84).

2 Friedrich Saebelmanni „Kaunimad laulud“ kõlas 1950., 1955., 1960., 1980. ja 1985. a, Karl August Hermannil „Munamäel“ 1950. ja 1955. a, Aleksander Kunileidi „Sind surmani“ 1969. a, Mihkel Lüdigil „Koit“ 1960. ja alates 1969. aastast igal laulupeol.

3 Küll sai Gustav Ernesaksa „Mu isamaa on minu arm“ mõnedes väliseesti ringkondades halva maine sellega seotud sotsiaalse konteksti ja vahendajate – Nõukogude riigi – tõttu (Triinu Ojamaa intervjuudest Roman Toiga (Toronto 2008), Charles Kipperiga (Toronto 2008), Erik Veskiaga (New York 2010)).

Just isamaalaulude puhul rõhutab muusikalise vormi mõju teksti levikule rahva seas ja sotsiaalsele toimele juba näiteks Villem Altoa nõukogudeaja alguse kirjandusõpikus: „Luulest pääsesid mõjule ikka ainult need teosed, mis viisistatult levisid laulukooride kaudu rahvasse. Muu osa ei ulatunud üle vähese arvuliste haritlaste lugemispiiri või on seda lugenud peamiselt järelepõlved tagantjärele.“ (Altoa 1946: 95–96); „Veske isamaalaulud on Jakobsoni ideoloogia poeetilises tõlgenduses. Nende edasiviiv mõju massidele on olnud väga ulatuslik, sest mitmed Veske laulud on kujunenud üldiselt lauldavaks.“ (sammas, 82). Kui tugeva jälje on jätnud meie laulupärimusse koorilaulutraditsioon, näitab vastavate laulude esinemus laiatarbelaulikutes, käsikirjalistes laulikutes, inimeste mälestustes. Analüüsinud „Eesti rahva elulugude“ kogumise võistluse materjali, leidis Ingrid Rüütel (2003), et ligi 90% autoritest on ühes või teises seoses kirjutanud lauludest või laulmisest. Elulugudes mainitud 74 laulust on 14 rahvuslik-patriootilised ning just neid nimetatakse korduvalt, sh enim Eesti hümnini (sammas, 330). Isamaalaulude laulmisest kirjutavad eri vanusegruppidesse kuuluvad inimesed, seda mäletatakse alates 1930. aastatest kuni laulva revolutsioonini, eriti mõjusaid mälestusi sellega seoses leidub nõukogude okupatsiooni algusaegadest: „Kord hakkas õpetaja poliitunnis nutma, sest ei suutnud poisse kommunismi vaimus kasvatada. Riviõppustel marssisime mööda Tallinna tänavaid ja laulsime rivilaulu „Saa vabaks, Eesti meri“. Viru tänavas loobiti akendest meile lilli.“ (Sammas, 301) Toome siia kõrvale Heinz Valgu mälestuskillu 1956. aasta järgsest ajast: „Laulsin meeskooris. Need olid täiesti rahvusmeelsed organisatsioonid. Kõikidel oma koosviibimistel laulsime keelatud laule, arutasime eesti asja. Kontsertide lisapaladena laulsime „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“ ja „Mul lapsepõlves rääkis...“, tähendab neid laule, mis olid ametlikust laulupeo repertuaarist maha võetud.“ (Aarelaid 1998: 146–147) Samasse ritta kuulub episood Kaljo Kiisa filmist „Me olime 18-aastased“ (1965), kus süžeeiliselt küll negatiivse näitena lauldakse laulu „Jää vabaks, Eesti meri“ – nüüd meenutab Youtube'i kasutaja „koldits“: „Sellest filmist, vaatamata selle igati tolle aja kohta poliitiliselt korrektsele sisule, jäid mulle meelde just need kaadrid. Ma nutsin neid vaadates. Aitäh filmi tegijatele selle eest.“ (Youtube. Me olime 18 aastased) Näeme siin tõesti laulude „edasiviivat mõju“, kuid okupatsioonivõimude seisukohast õigupoolest „tagasiviivat“ – ametliku ideoloogia järgi ei oleks Eesti Vabariigi vabadusaade pidanud kelleski nostalgiat äratama. Etnoloog Ene Kõresaar (2008) nimetab Svetlana Boymi teooriale toetudes eestlaste nõukogudeaegset omariiklusenostalgiaat restauratiivseks, s.o minevikuväärtuste säilitamist ja taastamist ihalevaks: minevikunostalgia oli ressurss, mille abil konstrueeriti oma identiteeti olevikus ja loodeti seda teha ka tulevikus. Isamaalaulud toimivad seejuures nostalgiat käivitavate ja hoidvate „mälupaikadena“⁴.

4 Termini *mälupaik* kohta vt nt Minaudier 2003.

Tsaristlikust venestusajast sovetlikku venestusaega

Eestluse-diskursuse ajalooline kujunemine algas teatavasti Lääne-Euroopa, eriti Saksa romantismi mõjul ning on tihedalt seotud ühelt poolt seltsiliikumisega, milles üht kandvamat osa mängis just kooriliikumine, teiselt poolt tärkava kirjandusega, mis ühtlasi pakkus laulmiseks sobilikke tekste. Rahvusliku ärkamisaja kulgu märgistavad näiteks Johann Woldemar Jannseni „Eesti lauliku“ ilmumine 1860 ja esimene üldlaulupidu 1869. Trükitud laulikuid ilmus aastatel 1850–1859 kaheksa nimetust, igal järgneval kümnendil see arv kahekordistus – nende kaudu levis uus laulurepertuaar, sealhulgas isamaalaulud, üle kogu maa (Tedre 2003: 239). Pärast 1869. aastat ilmus praktiliselt igal aastal mõni laulik, milles leidis „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“, „Kungla rahvas“ ja mõned muud praeguseni tuttavad isamaalaulud. Kui venestamisaja alguseks loetakse 1880. aastaid, mis töid kaasa muu hulgas tsensuuri tugevnemise, näiteks ka sõna *Eesti* keelustamise ja romantiliste ajalooliste jutustuste ärakeelamise (Kepp 2008: 16), siis laulikute pealkirjade ja sisu osas pole näha muid muutusi, kui et trükiproduktioon aina kasvab: ilmuvad „Eesti kandle“, „Eesti laulutoojad“, „Eesti rahva mängud ja laulud“ jne. Siiski märgib Õnne Kepp, et sõna *Eesti* leidub ka selle perioodi luules märkimisväärselt: „Tsaaririigi keskvoim, erinevalt baltisakslastest, ei sekkunud otseselt ärkamisaja vaimsusega kirjutiste avaldamisse, sealhulgas luuleraamatute väljaandmisel. [---] Keeldusid otseselt ei olnud, sest eestlus polnud tsensuuri jaoks probleem – tsensor kaitses keisririigi ja mõisnike huvisid“ (samas, 12) – meie isamaalauludes kajastuv nostalgia kuldse iseolemisaja järele ja selle kordumise utopia ei olnud võimude silmis tõsiseltvõetavad. Seega said eestlased tsaariajal oma kodumaa-armastusest vabalt laulda ja see kujunes kultuuri iseenesestmõistetavaks osaks. Ehkki tsensurid valvasid, et sõna „isamaa“ ei kasutataks trükisõnas sünonüümselt Eestimaaga, vaid ainult tsaaririigiga (Taev 1957: 93, 99), jäi rahva-keeles ja -meeles valitsema just esimene seos.

Nõukogude võimu tulekuga seoses on rõhutatud just raamatute hävitamist ja tsensuuri ning püüdeid kustutada rahva mälust möödunud aegade pärandit. Siiski ei langenud põlu alla isamaalaul kui niisugune: näiteks laulikutes „Rahvalikke laule segakoorile“ (1944) ja „Ühislaule klaverisaatega“ (1947) leiame Gustav Ernesaksa „Mu isamaa on minu arm“ kõrval rea teisi äsja komponeeritud laule nii vanade kui uute tekstidega, kusjuures viimased erinevad esimestest vaid mõne uuele korrale osutava värsi poolest, nt Johannes Barbaruse sõnastuses: „Nüüd viimaks vendadega liidus / su rõõmuks puhkenud on priius, / mu Eesti isamaa“ (Kiilaspea 1947: 21). Siiski oli see uus repertuaar määratud peaaegu tervikuna unustusse langema, üksikud nõukogudemeelsed värssid – aga kindlasti ka laulude sünni sotsiaalne kontekst ja vahendajad – oli piisav, et rahvas laule omaks ei võtnud.⁵

5 1988. a ilmunud „Eesti isamaalisi laule“ sisaldab küll eri ajajärkudest pärinevaid laule, kuid nõukogude aega enne 1980. aastaid esindab ainult Ernesaksa „Mu isamaa on minu arm“.

Muidugi said rangelt keelatudteks otseselt omariiklusele viitavad laulud, nagu hümn ja „Eesti lipp“, paljusid varasematest isamaalauludest leiame aga pea kõigi laulupidude programmide ja kõigil kümnenditel ilmunud laiatarbelaulikutest, kuigi uudisloomingus ei tohtinud tekst väljendada rahvuslikku eneseteadvust kuni 1980. aastate lõpuni (Vaitmaa 2000: 151). Osalt oli see seotud üldiste hoiakutega kirjanduse ja muusika suhtes: keelu alla langesid peamiselt elavad (eriti välismaal elavad) autorid,⁶ klassikute teoseid sai kasutada oma äranägemise järgi: „Eestlaste muistse vabadusvõitluse temaatika ning ka 19. sajandi ärkamisaegsed isamaalised luuletused ja laulud kujunesid varasel Nõukogude ajal üldse kompromislikuks vallaks, mis võimaldas esitada asja pro-nõukogulikult ja lugedes-kuulates tõlgendada sama lugu hoopis isamaalikult“ (Lippus 2008: 199); või teiste sõnadega: „[---] peeti vajalikuks lokaalseid massifenomene adopteerida, neid oma eesmärgi kohaselt mugandades“ (Kuutma 1996: 84). Paul Rummo sõnastuses kõlab see adaptatsioon järgmiselt: „Kõrvuti uute nõukogude patriotismist pakitsevate lauludega said töörahva laiades massides uue, värske kõla ka vanad progressiivsed isamaalaulud. Eesti klassikaline isamaaluule on oma tekkeloolt vabastusliku sihiga terav poliitiline võitlusuule selle sõna kõige eesrindlikumas, auväärsemas tähenduses.“ (Rummo 1961: 120) Uued võimud lubasid meil lahkesti edasi laulda oma nostalgias ja utopiast, tingimusel, et nostalgias käsitletaks minevikuvormis (Mart Saare „Leelos“ näiteks „ihkasime ikkest lahti“, mitte „ihkame“ – vastav parandus tehti tekstis 1947. a laulupeo ettevalmistamise ajal) ja tunnistataks, et meie utopia pole olnud mitte iseseisev Eesti riik, vaid kommunism ja lõpuks ometi on see reaalsuseks saanud, nagu ütlesid ka ülal tsiteeritud Barbaruse värsid. Nii on nõukogude ajal ilmunud laulikute silmator-kav erijoon, et sõna *Eesti* või *eestlane* ei esine pealkirjades peaaegu kordagi, erandiks väike elitaarne väljaanne „Kümme eesti tuntud vana laulu“ 1959. aastast, kuigi ametlikult keelatud see erinevalt tsaariajast ei olnud – veel enam, ajalookäsitlustes, nt ülal viidatud Karl Taevi artiklis, tauniti vastavaid tsaariaegseid keeldusid. Kuid rahvas tundis isamaalaule lauldes muidugi endiselt nostalgias muistse kuldaja järele, millele nüüd liitus ka Eesti Vabariigi kuldaeg, ja unistas salaja edasi oma riigist, mis tundus kord vähem, kord rohkem utoopilisena.

Ajalooliselt läbivalgustatud Koidula

Nõukogude tsensuuri tegelikult eesmärgiks nimetab Kaljo-Olev Veskimägi (1996: 209, 307) soovi eesti kultuuri hävitada, et tagada impeeriumi laiendamine ja tugevdamine. Selge on see, et nagu omakeelne kirjandus jm, nii töötas ka rahvalik lauluharrastus selle vastu. Eriti

6 Nt 1949. a ilmunud „Rahva laulikut“ on kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu eksemplaris tsensuuri poolt eemaldatud Riho Pätsi, Tuudur Vettiku ja Priit Veebeli laulud ning Otto Rootsi kirjutatud või tõlgitud tekstidega laulud.

isamaalaulude meelsus õhutas lauljaid oma kultuuri hoidma, kooslaulmine aitas selleks üksteiselt tuge leida. Kas okupatsioonivõimu jaoks poleks olnud loogiline terve see traditsioon välja tõrjuda? See ei olnud aga teostatav, sest avalik ideoloogia rõhutas vabastamist, rikastamist, ülesehitamist – võimude tegevus pidi paistma eesti kultuuri suhtes sõbralikuna. Selle rõhutamiseks toodi esile ajalugu, mille käigus eestlased just venelastelt tuge ja abi olevat saanud. Vastavaid tsitaate leiame näiteks tollastest eesti kirjanduse õpikutest – tekstidest, mis käsitlesid muu hulgas just meie isamaalüürikat: „Sajandeid kestnud võitluses oma olemasolu eest leidsid eestlased truu liitlase suures vene rahvas“ (Izmestjev 1953: 98); „Eesti territoorium [---] viidi nüüd [Põhjasõja järel] tolle aja kõige võimsama riigi koosseisu. See kindlustas eesti rahva arenemise rahuaja tingimustes. [---] [Sellega] loodi eeldused eesti rahvuse kujunemiseks.“ (Sõgel 1953a: 64)

Toetatava eesti kultuuri musternäidisteks said kirjanikud, kelle tegevuses või loomingus sai mingil moel välja tuua venesõbralikkust (Vilde, Tammsaare, Kreutzwald, Särgava, Bornhöhe, Liiv, Koidula, Luts). Koidula puhul said abistavaks õlekõrreks kaks saksa keelest tõlgitud vene algupära jutukest „Eesti Postimehe Jututoas“. Vahenduskeelt ja tõlgete väikest mahtu maha vaikides sai öelda: „Tol ajal muutus Koidula kirjanduslik tegevus täiesti rahvalikuks ka ses mõttes, et luuletajas tärkas huvi oma idanaabri, vene rahva progressiivse kultuuri ja kirjanduse vastu“ (Sööt 1953: 82). Eesti Bolševiku 1950. aasta 7. numbri kurikuulus juhtkiri sõnastab sama mõtet nii: „Vene avalikkus oli alati huvitatud eesti kultuuri arenemisest, mida tunnistab kas või seegi kujukas fakt nagu moraalne ja materiaalne toetus Kreutzwaldile „Kalevipoja“ väljaandmisel või eesti kunstnikule Kõlerile, kes elas ja töötas Peterburis“ (tsit Karjahärm, Luts 2005: 369). Mainimata on jäetud, et see toetus tuli tollastelt riigivõimudelt. Samuti leiame viiteid vene kultuuri positiivsele mõjule muusikaajaloo ja laulupidude käsitlustest: „Laulupidude tegelikeks korraldajajaks [esimese vabariigi ajal] olid muusikamehed, kellest paljud olid erialase hariduse omandanud vene progressiivsete kultuuritraditsioonide vaimus“ (Vahter 1965: 101). Vastandati saksa vallutajate rahvavaenulikku reaktsioonilist kultuuri, millelt eestlased polevat midagi õppinud,⁷ ja suure vene rahva progressiivset kultuuri (Sõgel 1953a: 72–73). Rahvuslik liikumine ei kuulunud iseenesest samuti progressiivsete nähtuste hulka, kuid kuna see oli Eesti ajaloos haaranud kogu lihtrahvast, ei saanud seda ka hukka mõista: „Kuivõrd rahvuslik liikumine (mis oma olemuselt jääb alati kodanlikuks ja on kasulik peamiselt kodanlusele) ja selle programmilised nõudmised olid suunatud saksa mõisnike vastu, tuli nendega kaasa talurahvas tervikuna“ (Sõgel 1953b: 6). Ja et „talurahvas tervikuna“ ja selle järeltulijana „eesti töörahvas“ armastas südamest Koidula ja teiste luuletajate tekstidega isamaalaule, ei saanud neidki hoobilt ajaloo prügikasti heita.

7 Saksa kultuurinähtuste mahavaikimise illustatsiooniks on mh laulu „Mu isamaa armas“ esitamine nii nootidega kui nootideta laulikutes vaid Miina Härma viisistatuna – traditsioon, mis tegelikult sai alguse Eesti Vabariigi ajal, ent sobis ühtlasi okupatsioonivõimudele – olgugi et rahvas tunneb seda valdavalt saksa rahvaviisiga.

Vormiliselt ei olnud selleks vajadustki, sest paljud isamaalauludele omased jooned – rahvalikkus, traditsioonilisus, tüüpilisus, historistlikkus, pateetilisus, optimistlikkus – olid ühtlasi sotsialistliku realismi põhimõteteaks (vt Karjahärm, Luts 2005: 88). Samuti sobis traditsiooniline ühislaul kui nähtus (venelaenulise paralleelmõistega massilaul) hästi kokku kommunistliku paatosega.

Koidula tekstidel on rahva südames olnud kahtlemata eriline koht. Raamatus „Eesti kirjandus koolile ja kodule“ kirjutab Juhan Kunder, praegu võib öelda, et prohvetlikult, Koidulast: „Armas külaline on ammugi juba majas tuttav ja kes teda sealt tahaks välja tõsta, sellel piaksiwad üleinimlised wäed olema ja – ega needki seda ei jaksa, sest kes kord meie waimu kambris seisab, see ei saa isegi enam sealt wälja, weel wähem wõiksiwad üleinimlised jõud teda sealt kautada“ (Kunder 1890: 35). Vaevalt et okupatsioonivõimud selle tsitaadiga tuttavad olid, kuid nende tegutsemine annab märku selle olukorraga arvestamisest: isegi üleinimlikud jõud ei sunniks eestlasi Koidula luuletusi tagurlike ja kodanlik-natsionalistlikena ära põlgama, seega oleks viga neilt seda nõuda. Kui üheski elusfääris ei sallitud ka kõige minimaalsemaid hälbeid ametlikust joonest (Karjahärm, Luts 2005: 150), siis oli enda autoriteedi kindlustamiseks vajalik kujundada see ametlik joon mõnede pinnapealsete järeleandmistega rahva tegelikele tavadele ja püüdlustele.

Küll sai ka Koidula luuletuste suhtes kehtestada teatud väliseid nõudmisi ja juhtida tähelepanu tema maailmavaate olulisele puudujäägile: „Ta ei mõistnud kahe kultuuri – demokraatliku ja antidemokraatliku kultuuri vahelist võitlust. Vastupidi, Koidula tahtis eesti rahvast näha ühtsete huvidega tervikuna ning võitlust eesti rahvusliku kultuuri eest klassihuvidest kõrgemal seisvana.“ (Sööt 1953: 83) Sama häda oli ilmselt ka suure osa tema isamaaluulet armastava eesti rahva maailmavaatel, mille parandamiseks lasti käiku muu hulgas laulupeadude uus nõukogulik repertuaar, mille taustal ka vanad eesti laulud pidid mõjuma „progressiivsetena“. Oktoobris 1940 kõneles tollane hariduse rahvakomissar Nigol Andresen: „Koidula luuletusi võidakse labastada sellega, et mahasurutud kodanlus hakkaks neid teoseid kasutama oma huvides ning luuletusi kasutama ilma ajaloolise läbivalgustamiseta. Kui Koidula luuletusi aga ajalooliselt läbi valgustada, siis peavad need paratamatult kuuluma Eesti kirjanduse hulka. Puudub aga ajalooline läbi valgustatus, siis võidakse Koidulat degradeerida kõige harilikumaks kontrrevolutsionääriks.“ (tsit Veskimägi 1996: 121–122) Praegu me ei arva, et „mahasurutud kodanlus“ kuidagi asjasse puutuks, kuid tundub, et mingi läbivalgustamine ei aidanud selle vastu, et eestlased tõesti Koidula isamaalaule oma huvides kasutasid – ühisidentiteedi hoidmiseks, eneseteadvuse turgutamiseks, lootusetusetunde ületamiseks.

Laulupeod – ideoloogilise võitluse raskerelvad

Nii sai just Koidula „Mu isamaa on minu arm“ samuti võimudele vastuvõetavaks mõõndud Gustav Ernesaksa viisistuses Nõukogude Eesti kultuuri omariiklusideed salajas edasi-

kandvaks nähtuseks: „Kõigil nende aastate üldlaulupidudel – aga eriti alates 1960-ndatest, suhteliselt liberaalsemas olus – tekitas Koidula luuletusel põhineva laulu „Mu isamaa on minu arm!“ ettekandmine semiootilise konflikti rahvuse emotsionaalse mälu ja ametlik- „süntagmaatilise“ struktuuri vahel” (Talvet 2005: 79). Muusikal on arvatud olevat rohkem eneseväljendusvabadust kui sõnakunstil ja seega „on Gustav Ernesaksal ja Georg Otsal eestlaste eneseteadvusele eriline tähtsus neil aegadel“ (Karjahärm, Luts 2005: 151).⁸ Kas see tähendab, et muusikalisse vormi valatuna oli ka kirjandusteost keerulisem keelata? Kas laulduna kaotasid kirjandusteosed tsensuuri silmis oma aktuaalsuse? Teame siiski, et päris nii see polnud, vangi võidi panna ka vale laulu laulmise eest. Küsimus on siin ikkagi laulutekstide päritolus – ärkamisaegsete luuletajate peaaegu et puhtas renomees.

Et isamaalaulu laulvate eestlaste tegelik nostalgia ja utopia oli siiski võimudele tajutav, näitavad reaktsioonid 1947. aasta laulupeole: „Ilmselt oli see massiüritus võimude silmis niivõrd hirmuäratav [---] vaatamata absurdsetele ametlikele süüdistustele⁹ oli laulupeo juhtide karistamise tegelikuks põhjuseks laulupeo ajal avaldunud rahvamasside rahvuslik meelsus“ (Lippus 2008: 192). 1960. aastal meenutatakse pidu siiski hea sõnaga, et mitte rikkuda positiivset kuvandit Nõukogude Eesti ajaloost, vastandatuna Eesti Vabariigi omale: „Kvalitatiivne murrang toimus 1947. a. laulupeol repertuaari osas. [---] Peale kaasaegse temaatikaga laulude oli 1947. a. laulupeol tähtis osa eesti klassikal.“ (Vahter 1960: 166) Siitki nähtub ärkamisaegsete isamaalaulude kui „klassika“ kuulumine lubatud kultuurinähtuste hulka, samal ajal kui Eesti Vabariigi ajal loodud sarnane repertuaar pälvis karmi hukkamõistu kui „tagurlik“ ja „kodaalik“.

Laulupidu oli ühtaegu nii ideoloogilise võitluse areen kui relv. Nõukogudeaegsetes ülevaadetes mainitakse „äraproovitud meetodit kasutada laulupidu oma poliitilise tööriistana“ muidugi seoses balti parunitega (Vahter 1965: 70). 19. sajandi venestusaegsete laulupidude käsitlemisel kogumikus „Eesti muusika“ kirjutab Artur Vahter poleemikast toleaegetel vene- ja eestikeelsetel ajaleheveergudel. Ära on toodud tsitaat 1894. aasta Postimehest, mis refereerib venestusmeelset rünnakut Revelskije Izvestijas, kus öeldakse: „Et pidu juhatajad tõesti piduga tahtsid märku anda, et sakslaste ja eestlaste vahel ühendus tulnud ja eestlaste ja venelaste vahel võõrastus, näha on ka seda muudest pidu juhtumistest“ ja et kavas võinuks olla rohkem vene laule (Vahter 1960: 154). Samuti tsiteeritakse K. A. Hermannini pareeringut sellele, kuid mitte järgmist lauset: „Ilmalikust kontserdist Eesti laulud wälja jätta ja Wene laulud asemele panna, seda ei wõi küll keegi nõuda, sest pidu oli ju Eesti pidu, ja laul oli

8 Georg Otsa kohta tuleks siinkohal lisada, et suures osas venekeelse ja -meelse repertuaari tõttu ei olnud ta rahva seas sugugi nii armastatud kui Ernesaks.

9 Tuudur Vettik represseeriti „kodaalik-natsionalistliku ja nõukogudevaenuliku“ „Metsavendade laulu“ („Me oleme mehed kui metsapullid...“ – tegemist pole praegu rahva seas tuntud „Metsavendade lauluga“) kirjutamise ja Riho Päts selle avaldamise eest 1942. a ilmunud „Lemmik-laulikus“ (vt Karjahärm, Luts 2005: 104–106).

Eesti laul ja oli seks ka Riigi-walitsuse poolt lubatud“ (Hermann 1894). Ilmselt oleks võinud tekkida ebasoovitavaid paralleele: kas siis tsaarivalitsus oli parem kui Nõukogude valitsus, kes ei taha lubada eesti pidu eesti lauludega? Venestamispoliitika käsitus ise jätab mitmeid tõlgendusvõimalusi, räägitakse ainult sakslaste protestist selle vastu. Ametlik suund võis siit välja lugeda, et juba 19. sajandil olid liikvel progressiivsed ideed vene laulude kaasamisest eesti laulupidudele, eestimeelne inimene aga, et tollal ei saanud võimud oma tahtmist selles osas läbi suruda. Ka statistika abil annab asju ühes või teises valguses näidata: Vahter (1960: 163) väidab, et V laulupeol oli kavas 11 eesti koorilaulu, Hermann (1894) aga, et 21.

Asi läheb tõsisemaks, kui käsitlust leiavad ajas lähemad perioodid: „Võitlus laulupidude rahvusliku repertuaari eest oli algul täiesti loomulik ning oma olemuselt progressiivne. Kodanlikus Eestis omandas aga ainult eesti repertuaari kasutamine ja klassikalise heliloomingu ning teiste rahvaste laulude ignoreerimine laulupidudel juba kodanlik-natsionalistliku tendentsi.” (Vahter 1960: 163) Eesti kodanlust süüdistatakse laulupidude rakendamises „natsionalismi propaganda“ ja „klassivõitluse nõrgestamise“ teenistusse (Vahter 1965: 96, 99). Seevastu „reaalsuseks saanud utopiat“ kirjeldades omandavad faktid vastupidise tähenduse: „Kaks viimast laulupidu näitasid edasiminekut ka repertuaari avardamises [---] Nõukogude laulupeod väljendavad uue ühiskonna mõtteid ja tundeid, sest esmakordselt ühtuvad laulupeo korraldamise eesmärgid ja rahva huvid. Nõukogude laulupidu on tõeline rahvapidu, rahva loovate jõudude grandioosne demonstratsioon, rahva tööõõmu ning nõukogude patriotismi näitaja. Kõiki neid tundeid kajastab laulupeo repertuaar.” (Vahter 1960: 167, 169) Tagantjärele kirjeldab Kuno Areng sama asja nii: „Nõukogude võim püüdis lammata laulu üha kasvavat mõjujõudu: kolmel sõjajärgsel üldlaulupeol (1950, 1955, 1960) oli „Mu isamaa...“ ametlikult keelatud kui natsionalistlik ja ideoloogiliselt sobimatu helitöö“¹⁰ (Endre jt 2008: 232); „Ta [Ernesaks] kandis endas meie ürgset vabadusepüüet, mis erakordse jõuga purskus esile suure sõja järgsetel laulupidudel, mille võimsaid finaale ootas rahvas ja kartis võim“ (sammas, 230).

Utopia saab reaalsuseks, nostalgia jääb

Rahvusliku identiteedi säilitamise kohta tehtud uuringu (Rakfeldt, Rakfeldt 1996) tulemused näitavad, et kõige tugevam faktor eestluse säilitamisel oli osavõtt laulupidudest, kümnenda faktorina kodud, kus lauldi isamaalisi laule. Küsitletud rõhutasid, et Eesti identi-

¹⁰ Juba 1961. aastal kirjutas Paul Rummo selle spontaanselt laulmisest 1960. a laulupeo lõpus positiivses võtmes, tegelikke olusid aga selgelt moonutades: „Ja juba kostsidki nõudlikud hüüatused: „Mu isamaa on minu arm!“ „Mu isamaa on minu arm!“ Hääled muutusid aina tungivamaks. Üldlaulupeo juht Gustav Ernesaks aga viivitas piduliste tungiva tahte täitmisega. Võib-olla oli ta kade sama nime kandvale heliloojale, kelle rahva hinge juurdunud lauluta ei suudetud suurelt peolt lahkuda? [---] Laulupeo peakomisjoni liikmed viisid viisi autori peaaegu väevõimuga pulti.” (Rummo 1961: 111)

teedi päästjaks okupatsiooniaastail oli idealiseeritud pilt „vabast iseseisvast Eestist“ – seda nostalgilist ja utoopilist pilti maalisid silme ette just isamaalised laulud. Samuti oli enesemääratluse kujunemisel oluline vastandumine võõrmõttele: „Eesti identiteet on alati olnud nagu vastureaktsiooniks eestivastastele mõjutustele. Meid taheti ümber muundada, teisedada ja assimileerida – selle tulemusena muututakse veel enam eestilikuks,“ ütles üks küsitletu (samas, 1576). Kaitsepositsiooni meeleheitlikkusest annab märku, et keelamist mäletatakse absoluutsemana, kui see tegelikult oli: „Näiteks keelustati kõik enne 1940. aastaid laulupidude repertuaaris olnud laulud“ (samas, 1579). Olgugi et osa laule oli tegelikult lubatud nii laulupidudel laulda kui trükis avaldada, oli nõukogude aja jooksul kolm perioodi (1950–1955; 1959–1966, 1976–1987), mil üldrahvalikuks kasutamiseks mõeldud laulikutes eesti isamaalaule ei ilmunud. Kuigi tolleaegne inimene oli harjunud ka väheste materiaalseste ressurssidega hakkama saama, sh aastakümneid sama laulikut kasutama, võime öelda, et see traditsioon oli tõesti pärsitud ligi 50 aastat, vallandudes võimaluse avanedes eriti võimsalt ning nüüd juba 20 aasta järel ei näita veel mingeid raugemise märke. Nõukogude võimu strateegiad oma eesmärkide elluviimiseks kujundasid olulisel määral eesti rahvuslikku identiteeti – vastupanu ideoloogilisele survele toimus rahva kultuurimälule konserveerivalt. Ning see on toonud meid tänapäeva, kus rahva lemmiklaulu valimiste telesaates võidutsesid ülekaalukalt just isamaalised laulud.¹¹

Rahvusvahelisele taustale asetatuna omandab meie patriootilise alatooniga kultuur eriti ambivalentse tähenduse. Kui omaaegse populaarmuusika pooldest on Eestit nimetatud Nõukogude Liidu aknaks Euroopasse ja Kalifornia rannikuks (Ryback 1990: 111), siis teisalt olid sellega seonduvad isamaalised hoiakud (meenutagem kas või Ruja repertuaari) otseses vastuolus Lääne tolleaegsete natsionalismivastaste kaanonitega (vt nt Piirimäe 2009: 9 jj). Lääne populaarmuusika käsitles tollal pigem selliseid teemasid, mis haakusid kommunistliku ideoloogia demokraatlikumate tõlgendustega, ning leidis sellisena andunud publiku Venemaa idealistlikult mõtleivate noorte seas (Yurchak 2006: 230 jm). Kui võrrelda meie kultuuripilti idanaabrite omaga, siis põhierinevus seisneb selles, et venelased said oma rahvustunde välja elada nõukogude ideoloogia raames – ka Nõukogude Liidu hümn räägib võimsast Venemaast. Ametlikult oli küll eestlaste rahvustunne „vabade rahvaste vennalikus liidus“ venelaste omaga võrdselt lubatud, kuid tegelikkuses taunitud kui kodanlik natsionalism. Samuti selgub Alexei Yurchaki antropoloogilisest uurimisest, et vähemalt nõukogude aja teisel poolel oli venelaste elus vähem hirmu kui eestlastel. Tuleb see ehk sellest, et meil oli lisaks individuaalsele

¹¹ Saatesse „Eesti otsib lemmiklaulu“ oli 2009. aasta alguses kõikidel soovijatel võimalus pakkuda oma lemmiklugusid. Sadadest pakutud lauludest valis 70-liikmeline žürii välja 64, mis jaotati temaatiliselt kaheksasse saatesse, kus laule hindasid peale žürii ka televaatajad. Igas saates osales 8 laulu, millest kaks pääses finaali. Saatest „Laulud Eestimaast“ finaali jõudnud Tõnis Mäe „Koit“ ja Rein Rannapi „Eesti muld ja Eesti süda“ said lõppjärjestuses esimese ja teise koha, viienda koha sai saatest „Laulud teatrilavalt ja ekraanilt“ finaali jõudnud Ülo Vinteri „Laul Põhjamaast“ (vt Vikipeedia. Eesti otsib lemmiklaulu).

hirmule ka kollektiivne, hirm oma kultuuri kadumise ees nõukogude kultuuri survele? Kui nõukogude aja lõpupoole oht isiklikule vabadusele mõnevõrra vähenes, siis kollektiivne oht ei vähenenud, eriti 1980. aastate venestuspoliitika valgusel. Siit tuleneb, et praeguses kultuurilises ja poliitilises situatsioonis on eestlased solvunud, kui neid süüdistatakse natsionalismis, ning rõõmustavad, kui tõstetakse esile näiteks meie laulvat revolutsiooni selle vägivaldase tõttu.

Niisiis annavad eri aegadel trükitud laiatarbelaulikud meie ajaloost üsnagi adekvaatse pildi. Loomulikult pidid nende koostajad arvestama nii tarbija soovide kui poliitilise olukorraga, ja kas mitte poliitiline olukord ei leevenenud stalinismijärgsel (ja stagnatsioonijärgsel) perioodil ka seetõttu, et rahvast ei õnnestunud ideeliselt ümber kujundada kodanliku natsionalismi leppimatuteks vaenlasteks – tegelik ajaloo- ja kultuuriteadvus ei võtnud omaks ametlikke tõlgendusi, rahvas ei rahuldunud nõukogude massilauludega, vaid ostis ja kasutas meelsasti laulikuid, kus leidis vanu isamaalaulu. Laulud on ikka olnud üks vahendeid oma sõnumi levitamiseks, oma identiteedi leidmiseks ja hoidmiseks, kord rohkem, kord vähem tõsiseltvõetav, aga mitte kunagi tähtsusetuks peetav. Üle aegade kestnud isamaalauludes kajastuv nostalgia ja utopia kõlab meie laulupidudel ja ilmub igal aastal avaldatavates laulikutes üha uuesti ja uuesti. Kas praegu tunnevad nende lauljad nostalgiat näiteks laulva revolutsiooni aegade järele, kui utopia polnud veel reaalsuseks saanud, kõik oli veel ees ning emotsioonid olid tugevad ja puhtad – selle väljaselgitamine jääb edasiste uurimuste ülesandeks.

Kirjandus

Aareleid, Aili 1998. Ikka kultuurile mõeldes. Tallinn: Virgela.

Alttoa, Villem 1946. Eesti kirjanduse ajalugu III. Rahvuslik ärkamis- ja venestusreformide aeg 1856–1894. Tartu: RK „Teaduslik kirjandus“.

Annus, Endel (toim) 1993. Eestikeelne raamat 1901–1917 = Estnisches Buch 1901–1917 = Estonian book 1901–1917 = Эстонская книга 1901–1917. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.

Annus, Endel (toim) 1995. Eestikeelne raamat 1851–1900 = Estnisches Buch 1851–1900 = Estonian book 1851–1900 = Эстонская книга 1851–1900. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.

Biddle, Ian; Vanessa Knights (ed.) 2007. Music, National Identity and the Politics of Location. Between the Global and the Local. Ed. by Aldershot, Burlington: Ashgate.

Connell, John; Chris Gibson 2003. Sound Tracks: Popular Music, Identity and Place. London.

Endre jt 2008 = Gustav Ernesaks. Mu isamaa on minu arm. Koost Sirje Endre, Ene Kuljus, Hedi Rosma, Tiiu Tosso. Tallinn: Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum.

[Hermann, Karl August] 1894. Mõnda Eesti laulupidudest. – Postimees, nr 147, 8. juuli, lk 1.

- Hudson, Robert** 2000. Songs of Love and Hate: The Role of the Intelligentsia, Music and Poetry in Forging Serbian Ethnic National Identity. – Why Europe? Problems of Culture and Identity. Ed. by Joe Andrew, Malcolm Crook, Michael Waller. Basingstoke: Macmillan, lk 167–181.
- Izmetstjev, Pjotr** 1953. Sissejuhatus. Eesti nõukogude kirjanduse alused ja lätted. – Eesti kirjanduse ajalugu IV. Õpik keskkooli XI klassile. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 93–98.
- Karjahärm, Toomas, Helle-Mai Luts** 2005. Kultuurigenotsiid Eestis. Kunstnikud ja muusikud 1940–1953. Tallinn: Agro.
- Kepp, Õnne** 2008. Identiteedi suundumusi eesti luules. Analüütiline ülevaade. Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 20. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Kiilaspea, Ants** (koost) 1947. Ühislaule klaverisaatega. I vihik. Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst.
- Kunder, Juhan** 1890. Eesti kirjandus, koolile ja kodule. Esimene raamat, Eesti wanemad laulikud. Välja annud J. Kunder. Viljandi.
- Kuutma, Kristin** 1996. Laulupeod rahvusliku identiteedi kandjana. – Mäetagused, nr 1–2, lk 80–94.
- Kõresaar, Ene** 2008. Nostalgia ja selle puudumine eestlaste mälu kultuuris. Elulooürija vaatepunkt. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 760–733.
- Lippus, Urve** 2008. Eesti muusika kaotused Nõukogude okupatsiooni läbi. – Kannatuste aastad 1940–1991. 1. vihik. Tallinn: Sihtasutus Valge Raamat, lk 175–214.
- Minaudier, Jean-Pierre** 2003. Milles seisneb rahva mälu? – Vikerkaar, nr 10–11, lk 90–97.
- O'Flynn, John** 2007. National Identity and Music in Transition. Issues of Authenticity in a Global Setting. – Music, National Identity and the Politics of Location. Between the Global and the Local. Ed. by Ian Biddle and Vanessa Knights. Ashgate, lk 19–38.
- Peddie, Ian** (ed.) 2006. The Resisting Muse: Popular Music and Social Protest. Aldershot: Ashgate.
- Piirimäe, Eva** (koost) 2009. Rahvuslus ja patriotism. Valik kaasaegseid filosoofilisi võtmetekste. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Rakfeldt-Leetmaa, Helle; Jaak Rakfeldt** 1996. Rahvusliku identiteedi säilitamine okupeeritud Eestis. – Akadeemia, nr 8, lk 1571–1591.
- Rummo, Paul** 1961. Ühe laulu lugu. – Looming, nr 1, lk 111–128.
- Rüütel, Ingrid** 2003. Laulud eesti elulugudes. – Võim & kultuur. Koost A. Krikmann, S. Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti kultuuriloo ja folkloristika keskus, lk 247–338.
- Ryback, Timothy W.** 1990. Rock around the Bloc: A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union. New York: Oxford University Press.
- Schoenebeck, Mechthild von** 1998. The new German folk-like song and its hidden political messages. – Popular Music, Vol. 17/3, lk 279–292.
- Stokes, Martin** (ed.) 1994. Ethnicity, Identity and Music: The Musical Construction of Place. Oxford: Berg.
- Sõgel, Endel** 1953a. Eesti rahvusliku kirjanduse algus. – Eesti kirjanduse ajalugu I. Õpik keskkooli VIII klassile. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 63–73.
- Sõgel, Endel** 1953b. Eesti kirjandus XIX sajandi 60.–70. aastail. – Eesti kirjanduse ajalugu II. Õpik keskkooli IX klassile. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 3–16.

Sööt, Bernard 1953. Lydia Koidula. – Eesti kirjanduse ajalugu II. Õpik keskkooli IX klassile. Toim E. Sögel. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 66–83.

Taev, Karl 1957. J. W. Janssen tsensori kitsas väravas. – Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 51. Ajaloo-keeleteaduskonna töid. Tartu, lk 81–101.

Talvet, Jüri 2005. Tõrjumatu äär. Tartu: Ilmamaa.

Tedre, Ülo 2003. Eesti mees ja tema sugu: XIX sajandi lõppriimilises rahvalaulus. Tallinn; Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Vaitmaa, Merike 2000. Eesti muusika muutumises: viis viimast aastakümnet. – Valgeid laike Eesti muusikaloost, lk 135–181.

Vahter, Artur 1960. Üldlaulupeod. – Nõukogude Eesti muusika. Artiklite kogumik. Koost H. Kõrvits. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 143–170.

Vahter, Artur 1965. Laulupeod kapitalismiperioodil. – Lauluga läbi aegade. Laulupidude ajaloost. Koost A. Tamarkin. Tallinn: Eesti Raamat, lk 7–129.

Veskimägi, Kalju-Olev 1996. Nõukogude unelaadne elu. Tsensuur Eesti NSV-s ja tema peremehed. Tallinn.

Yurchak, Alexei 2006. Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation. Princeton UP.

Veebiallikad

Laulud.ee – eestikeelsed laulusõnad. <http://www.laulud.ee/default.aspx> (20.04.2010).

Vikipeedia. Eesti otsib lemmiklaulu. http://et.wikipedia.org/wiki/Eesti_otsib_lemmiklaulu (02.09.2010).

Youtube. Me olime 18 aastased. <http://www.youtube.com/watch?v=-gcz2sxiRA4> (05.04.2010).

Kanni Labi, PhD, on Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakonna teadur. Uurimissuunad: muusika ja rahvusliku/etnilise identiteedi suhted, vokaalmuusika žanrite tekstispetsiifika. Kontakt: kanni@haldjas.folklore.ee